

1) Справа про розірвання шлюбу, визначення місця проживання дитини, відібрання дитини

Постанова ВС від 13.07.2022 року
справа №946/6707/19
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105279359>

Цитата з постанови: «При визначенні місця проживання дитини судами необхідно крізь призму врахування найкращих інтересів дитини встановлювати та надавати належну правову оцінку всім обставинам справи, які мають значення для правильного вирішення спору.

Отже, при розгляді справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах».

2) Справа про розірвання шлюбу та визначення місця проживання дитини з матір'ю

Постанова ВС від 14.09.2022 року
справа №274/111/19
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/106315363>

Цитата з постанови: «Аналіз наведених норм права, практики Європейського суду з прав людини дає підстави для висновку, що рівність прав батьків щодо дитини є похідною від прав та інтересів самої дитини на гармонійний розвиток та належне виховання, й у першу чергу повинні бути визначені та враховані інтереси дитини, виходячи із об'єктивних обставин спору, а вже тільки потім права батьків.

Міжнародні та національні норми не містять положень, які б наділяли будь-кого з батьків пріоритетним правом на проживання з дитиною.

При визначенні місця проживання дитини судами необхідно крізь призму врахування найкращих інтересів дитини встановлювати та надавати належну правову оцінку всім обставинам справи, які мають значення для правильного вирішення спору.

Отже, при розгляді справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах.

...

Суди попередніх інстанцій обґрунтовано не погодилися з висновком органу опіки та піклування від 26 квітня 2021 року, яким вирішено за доцільне визначити місце проживання ОСОБА_4 разом із батьком, оскільки крізь призму врахування найкращих інтересів дитини, суди оцінили та врахували висновок експерта Житомирського відділення Київського Науково-дослідного інституту судових експертиз за результатами проведення судової психологічної експертизи № 411/2927/2928/2929/2930/20-25 від 30 листопада 2020 року, за яким індивідуально-психологічні особливості ОСОБА_2 та його матері (баби дитини) ОСОБА_5, особливості їх виховної позиції негативно впливають на загальний психічний розвиток дитини - ОСОБА_4, у подальшому такий стиль виховної позиції здатний пригнічувати ініціативність дитини, її волю, енергію і пізнавальну активність, позбавляючи самостійності, прививаючи покірність, тоді як індивідуально-психологічні особливості ОСОБА_1 та її матері (баби дитини) ОСОБА_7, особливості їх виховної позиції є сприятливими для гармонійного психічного розвитку дитини. Поведінка баби дитини ОСОБА_5 щодо дитини у разі визначення місця проживання дитини з ОСОБА_2, а відтак і - з ОСОБА_5, здатна негативно впливати на будову гармонійних взаємин між матір'ю та дитиною, а також обмежувати всебічний психічний розвиток самої дитини. Умови виховання ОСОБА_2 в подальшому здатні обмежувати всебічний психічний розвиток дитини. Умови ж виховання ОСОБА_1 та ОСОБА_7, зокрема їх виховна позиція, є сприятливими для повноцінного психологічного розвитку дитини».

3) Справа про встановлення графіку спілкування з онуками

Постанова ВС від 21.09.2022 року
справа №172/456/21

Цитата з постанови: «... Верховний Суд вважає, що суди попередніх інстанцій, правильно встановивши фактичні обставини спору, надавши належну правову оцінку поданим сторонами доказам, вірно застосували положення Конвенції про права дитини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, СК України й ухвалили обґрунтоване рішення по суті вирішення спору, яке відповідає принципу якнайкращого забезпечення інтересів дитини.

Колегія суддів погоджується з висновками судів попередніх інстанцій про те, що ОСОБА_1 (баба) має право спілкуватися зі своїми онуками у силу положень статті 257 СК України.

Вирішуючи питання про графік спілкування позивача з онуками, суди врахували, що батьки не дійшли згоди щодо визначення у добровільному порядку місця проживання малолітніх дітей, а рішення з цього питання відповідними органами чи судом не приймалося, наявний конфлікт між колишнім подружжям - батьками дітей, що створює перешкоди у вільному спілкуванні між онуками та бабусею. Разом із цим, врахувавши інтереси малолітніх дітей та конкретні обставини саме цієї справи, суд першої інстанції, з яким погодився й суд апеляційної інстанції, правильно визначив порядок спілкування бабусі з онуками, з яким Верховний Суд погоджується, оскільки такий забезпечує якнайкращі інтереси дітей.

При цьому такі висновки судів попередніх інстанцій враховують зв'язок бабусі з онуками, на чому наголошує у касаційній скарзі ОСОБА_1.

Однак графік її спілкування із малолітніми онуками має уникати створення конфліктних ситуацій та дотримуватися режиму дітей».

4) Справа про повернення незаконно утримуваних малолітніх дітей до постійного місця проживання

Постанова ВС від 31.08.2022 року

справа №683/1084/21

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/106243264>

Цитати з постанови:

106. Верховний Суд не вважає, що в межах належним чином встановлених обставин цієї справи судами попередніх інстанцій є підстави вважати, що повернення дітей не допускається основними принципами України чи Литовської Республіки в галузі захисту прав людини й основних свобод.

107. У світлі приписів статті 8 Конвенції немає сумніву, що втручання у здійснення права на повагу до приватного і сімейного життя у питанні повернення дітей до місця їх постійного проживання здійснюється згідно із законом та переслідує легітимну мету. Разом з тим ЄСПЛ неодноразово наголошував, що не менш важливою у подібній категорії справ є оцінка пропорційності такого втручання.

108. За практикою ЄСПЛ суди повинні приділяти особливу увагу тому, щоб існували достатні гарантії того, що повернення дитини відбулося в найкращих можливих умовах для дитини.

110. Вирішальним питанням є те, чи було забезпечено в межах свободи розсуду, що надається державам у таких питаннях, справедливий баланс, який повинен існувати між конкуруючими інтересами, що стоять на кону: інтереси дитини, батьків та громадського порядку, беручи при цьому до уваги те, що найкращі інтереси дитини повинні отримати першочергову увагу, і що цілі попередження та негайного повернення відповідають певній концепції «найкращих інтересів дитина».

111. ЄСПЛ у власній практиці неодноразово наголошував, що в усіх рішеннях, що стосуються дітей, їхні найкращі інтереси повинні стояти понад усе.

114. Найкращі інтереси дитини не співпадають з інтересами батька або матері, за винятком і настільки, наскільки вони неминуче мають спільні різноманітні критерії оцінки, пов'язані з індивідуальною особистістю дитини, загальною та конкретною ситуацією. Тим не менш, їх не можна сприймати в ідентичній манері, незалежно від того, чи розглядає суд запит про повернення дитини відповідно до Гаазької конвенції або ж приймає рішення по суті заяви про батьківську опіку або батьківські права, враховуючи, що останнє судове провадження в принципі не має нічого спільного з намірами Гаазької конвенції.

115. Таким чином, в контексті розгляду поданого в рамках Гаазької конвенції запиту про повернення, який, відповідним чином, є відмінним від провадження щодо батьківської опіки, поняття найкращих інтересів дитини повинне оцінюватися у світлі виключень, передбачених Гаазькою конвенцією, які стосуються плин часу (стаття 12), умов застосування Конвенції (стаття 13 (а) і існування «серйозного ризику» (стаття 13 (b)), а також дотримання фундаментальних принципів запитуваної держави, що стосуються захисту прав людини та основних свобод (стаття 20). Це завдання стоїть в першу чергу перед національними органами запитуваної держави, які, зокрема, мають перевагу прямого контакту із зацікавленими сторонами.

116. Разом з тим, він повинен переконатися в тому, що процес прийняття рішень, результатом якого стало прийняття національними судами оспорюваних заходів, був справедливим і дозволив усім зацікавленим сторонам повною мірою викласти свої аргументи, і що найкращі інтереси дитини були захищені.

133. Разом з тим на переконання Верховного Суду діти перебувають ще в достатньо юному віці (ОСОБА_7 виповнилося 6 років та Версоцкайте Аріні - 3 роки), щоб стверджувати про те, що вони саме прижилися у новому середовищі і їх повернення до країни постійного проживання може завдати їх психологічної шкоди. Відповідне сприйняття дітьми свого повернення у значній мірі залежатиме саме від добросовісного виконання їх матір'ю свого обов'язку, відсутності з її сторони залякування дітей та негативних суджень щодо цього процесу. На переконання Верховного Суду саме на суд за місцем постійного проживання дітей покладений обов'язок щодо оперативного розгляду справи про подальшу опіку над дітьми та найбільш повної оцінки всіх питань щодо подальшого місця проживання дітей з урахуванням їх найкращих інтересів.

134. З підстав юного віку дітей та постійного перебування під впливом матері протягом останніх трьох років Верховний Суд також вважає, що вони не досягли достатнього рівня зрілості, при якому можна брати до уваги її думку.

135. Так само Верховний Суд наголошує, що відсутні підстави вважати, що повернення дітей до країни їх постійного проживання саме по собі поставить їх під загрозу заподіяння фізичної або психічної шкоди або іншим шляхом створить для них нетерпиму обстановку. Верховний Суд знову ж таки наголошує, що відповідне сприйняття дітей в першу чергу залежатиме саме від того ставлення, яке їм доноситиме їх мати».

5) Справа про визначення місця проживання дитини та передавання дитини

Постанова ВС від 28.04.2022 року

справа №759/17341/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/104178216>

Цитата з постанови: «Ухвалюючи рішення про відмову в задоволенні заявлених ОСОБА_1 позовних вимог, суди, надавши оцінку установленим обставинам справи крізь призму врахування найкращих інтересів дитини, які переважають над інтересами батьків, взявши до уваги вік дитини, її вікові особливості та потреби, тривалість проживання з матір'ю, дійшли обґрунтованого висновку про те, що примусове передання дитини батькові на постійне проживання може призвести до необхідності зміни соціального оточення дитини, що порушить її стабільність життя та інтереси, призведе до невиправданого розриву встановлених соціальних зв'язків, що вже сформовані у дитини в її віці на даний час, що жодним чином не відповідатиме інтересам дитини.

...

Про необхідність заслуховування думки дітей, які досягли певного віку, та її врахування при вирішенні спорів про відібрання дітей зазначено, зокрема, у рішенні ЄСПЛ від 18 грудня 2008 року «Савіні проти України» (заява 39948/06). У параграфі 59 цього рішення вказано, що суд також зауважує, що на жодному етапі провадження у справі судді не заслуховували дітей. При цьому при вирішенні питань, які стосуються її життя, дитини, здатній сформулювати власні погляди, має бути забезпечено право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що її стосуються, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю».

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 17 жовтня 2018 року у справі №402/428/16-ц (провадження № 14-327цс18) зроблено висновок, що «лише в разі збігу волі трьох

учасників переговорного процесу - матері, батька, дитини можна досягти миру і згоди. Аналогічні положення закріплені у статті 12 Конвенції про права дитини, згідно з якою держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю».

У справі, що переглядається, вказане питання було предметом оцінки судами, які за встановлених обставин та з урахуванням віку дитини (на момент розгляду справи судами першої та апеляційної інстанцій малолітньому ОСОБА_9 виповнилось 4 роки), який не дозволяє їй усвідомлено висловити свою думку щодо питання визначення місця проживання, дійшли обґрунтованого висновку про відсутність підстав для заслуховування думки дитини.

...

Дитина є найбільш вразливою стороною в ході будь-яких сімейних конфліктів, оскільки на її долю випадає найбільше страждань та втрат. Судовий розгляд сімейних спорів, у яких зачіпаються інтереси дитини, є особливо складним, оскільки в його процесі вирішуються не просто спірні питання між батьками та іншими особами, а визначається доля дитини, а тому результат судового розгляду повинен бути спрямований на захист найкращих інтересів дитини.

...

У справі, яка переглядається, дитина тривалий час проживає з матір'ю, а позивач, звертаючись до суду з позовом, не надав належних та допустимих доказів на підтвердження того, що визначення місця проживання дитини разом із батьком буде відповідати саме найкращим інтересам самої дитини, а не власним інтересам позивача».

6) Справа про визначення місця проживання малолітнього разом із матір'ю

Постанова ВС від 11.07.2022 року

справа №264/5462/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105167888>

Цитата з постанови: «При визначенні місця проживання дитини судам потрібно крізь призму врахування найкращих інтересів дитини встановлювати та надавати належну правову оцінку всім обставинам справи, які мають значення для правильного вирішення спору.

Отже, під час розгляду справ щодо визначення місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах.

...

Виходячи зі встановлених обставин цієї справи, враховуючи, що батьки не змогли самостійно вирішити спір щодо визначення місця проживання дитини, Верховний Суд вважає, що суди, визначаючи місце проживання малолітньої дитини з матір'ю, дійшли обґрунтованих висновків про те, що зазначене відповідатиме якнайкращим інтересам дитини, сприятиме повноцінному її вихованню та розвитку у звичному для неї середовищі.

У разі зміни обставин у відносинах сторін спору, в першу чергу між батьками, визначене судами місце проживання дитини може бути змінено як за згодою батьків, так і в судовому порядку.

У касаційній скарзі ОСОБА_2 посилається на те, що суди першої та апеляційної інстанцій виходили з пріоритету прав матері та залишили поза увагою необхідність при вирішенні питання про визначення місця проживання дитини першочергово враховувати якнайкращі інтереси дитини.

Такі доводи касаційної скарги є безпідставними, оскільки суди першої та апеляційної інстанцій не керувалися та не стверджували про наявність пріоритету прав матері під час розгляду справи. Суди врахували, що у Конвенції про права дитини реалізовано принцип пріоритету інтересів дитини та, оцінивши подані учасниками справи докази, зробили висновки про те, що проживання дитини з матір'ю відповідатиме якнайкращим інтересам дитини, сприятиме її вихованню та розвитку. Верховний Суд погодився з висновками судів попередніх інстанцій про те, що проживання сина з матір'ю - за встановлених обставин -

відповідає принципу забезпечення та врахування найкращих інтересів дитини та є пріоритетним під час вирішення цієї справи».